

nemi-nemzetiségi státuszkomponens. A befejező következtetések (204–205.) már mindezekből evidensen leágaztathatók, a szociálpszichológiai vagy rokonsági hálóra vetíthető konklúziók: mindig konkrét személy a rontó vagy rontással vádolt, elszenvedő vagy előítéletekkel körülvehető (pl. havasi román bevándorolt), de mindezek tükrözik a falu társadalmában a pozíciót, helyzettudatot, társas erőviszonyokat, a vádlott és vádló viszonyát, a feloldó képességét, a családdal kapcsolatos mindenkor határok szimbolikus, spirituális vagy szokásjogi védelmét is. A közvélekedés az igazságtevő rontások mintegy felét igazságosnak, viszont a szerzési, vagyoni, irigységből motivált rontások egyharmadát elítélendőnek minősíti. A konklúzió kulcsmondata egyben a kötet záró sora is: „A rontás esetében egy nagyon rugalmas ideológiával állunk szemben, ami egyrészt támogatja az uralkodó erkölcsi nézeteket (azt állítva, hogy a bűnösön fog a csináltatás), ugyanakkor fenntartja a lehetőséget arra is, hogy bizonyos rontáseseteket rosszindulat következményeként, illetve tévedésként értelmezzenek és az áldozatot ártatlannak tekinthessék” (214.). E záró bekezdés nemcsak jelzi Komáromi munkájának helyét a történeti antropológiai, hiedelemkutatási és összehasonlító vallástörténeti irányzatok között: a kutatás leginkább a Pócs Éva-féle

antropológiai boszorkánysággutatási iskolához áll a legközelebb.

Komáromi szakmai nívója tehát nem csupán a terepmunka és helyszín bemutatása, szakirodalmi előzmények rendezése és ismertetése, hanem a saját anyagra épülő eredeti kutatás, mely mostantól nevéhez és művéhez köthető. Aranyosszék e megértő perspektívában az ártó-védő társadalom felől a mágikus kompetenciákkal bíró, a helyi társadalomban a túlélés egyensúlyát is talán elősegítő harmóniák világa, a maga minden nyűgével, minden hozott és örökölt problémájával, gazdasági és társadalomszerkezeti nehézségével. A mai Változás alapkérdése a fiatalok elvándorlása lehet, és a működő hiedelemvilág erre a történeti válsághelyzetre is ad majd valamilyen választ. Az is megtörténhet, hogy kialakul a helyi társadalom belső egyensúlya a csináltatás és a feloldás, a rontás és a reménység határvidékein. Ahogy eddig, ahogy mindig. Mert a társadalom legtöbbször arra törekszik, hogy egyensúlyban, harmóniában tartsa a rontások és a reménységek mindenkor kölcsönhatásait. Perek, hitek, átmenetek, rendszerváltások, intézmények, szokások és normák minden felfordulása ellenében is.

A. Gergely András

„A moldvai magyarság szavakból ácsolt emlékműve”

Csoma Gergely: A megkötött idő. Varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék Moldvából. Fekete Sas Kiadó. Bp. 2016. 679 old.

Az érdi Művelődési Otthonban 1976-ban összehívtuk azokat a főként fiatalokat, akik elsősorban Domokos Pál Péter ismeretterjesztő előadásainak hatására akkor már évek óta bejártak a moldvai csángó magyarokhoz látogatni, gyűjteni, fényképezni, énekeket tanulni, hímes ingeket vásárolni vagy „csak” élményeket szerezni. Mint

a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának már évek óta Moldvát járó titkára, arra gondoltam, hogy milyen fontos lenne, hogy ez a felfokozott érdeklődés ne maradjon üresjárat, hanem legyen lehetőleg tudományos haszna is. Ott kiosztottam több tucat néprajzi kérdőívet, és felhívtam a figyelmet, milyen fontos volna, hogy a

Halász Péter (1939) – agrármérnök, ny. főtanácsos, Magyar Művelődési Intézet, Gyimesközéplok, tatrosmente@gmail.com

készített fényképek, a gyűjtött tárgyak és a magnetofonra vett anyagok ne kótyavetyélődjenek el, ne maradjanak egyszerű lakásdíszek, féltve őrzött – ha őrzött – kazetták titkai, hanem különböző csatornákon kerüljenek a Néprajzi Múzeum Adattárába. Hiszen akkoriban kezdődtek el a Néprajzi Atlasz, a Néprajzi Lexikon és a Magyar Néprajz kötetinek munkálatai, fontos lett volna tehát, hogy ami jórészt alkalmosszerűen, szervezetlenül és gyakran töredékesen „érkezett” vagy legalábbis érkezhett volna a moldvai magyarság kulturális kamaráiból, az mielőbb bekerüljön néprajztudományunk vérkeringésébe.

A gyűjtésre való buzdításnak lett is valami eredménye, de egyedül a magyarországi rendőrség vette komolyan, mert néhányunkat már a következő napokban begyűjtöttek, és megfenyegettek, hogy „államellenes” tevékenységre készülünk, amiért súlyos büntetést jár. Nincs pontos tudomásom arról, hogy a találkozó több mint ötven résztvevőjéből kiket, mivel fenyegettek, de nem érthettek el számottevő hatást, hiszen akik addig mentünk, továbbra is jártunk Moldvába, számos fénykép, szöveges pályamunka, talán tárgy is bejutott a múzeumba és más gyűjteményekbe, sőt egyik-másik anyag nyomtatásban is megjelent. Azóta is úgy érzem, hogy ebben az 1970-es évek derekán elvetett magoknak is szerepük volt – közvetve vagy közvetlenül. Nem csoda hát, hogy most, amikor átolvastam Csoma Gergely méretében is hatalmas munkáját, első érzésem az volt, hogy *akkor* ott, Érden éppen *ilyenre gondoltam!* Még ha létrejöttében nem is volt *közvetlen* szerepem.

A Budakeszin élő Csoma Gergely fotó- és szobrászművész immár több mint negyven esztendeje járja fényképezőgéppel, magnetofonjával, és ami a legfontosabb, szívvel és lelkével a moldvai csángó vidéket, s ha – mint írja – nem is „néprajzi megközelítéssel” kereste fel a falvakat, „még láthatta a régi Moldvát”. Ami persze relatív szemlélet, hiszen már Lükő Gábor és Domokos Pál Péter sem találta *azt* a Moldvát, amit Petrás Incze János vagy éppen Zöld Péter láthatott, de kétségtelen, hogy a változások csak az utóbbi fél évszázadban

gyorsultak fel, a hagyományos értékek utolsó töredékei napjainkban vesznek el. Ha csak nem rögzítik magnóra, nem kapják lencsevégre olyan, mindenre elszánt és legjobb értelemben vett amatőr gyűjtők, mint Csoma Gergely. Pedig ez a misekönyv méretű könyvben közreadott – mint maga nevezi – „szövegthalmaz” negyvenesztendős moldvai gyűjtésének csak mintegy felét teszi, de meggyőzően egészíti ki a szerző értékes fényképeit és tematikus gyűjtéseit tartalmazó köteteit (*Moldvai csángó magyarok*. Domokos Pál Péter utószavával. Corvina, Bp. 1988; *A moldvai csángó magyarok szerelmi varázslása*. Veszprém–Debrecen 1997; *Varázslások és gyógyítások a moldvai csángómagyaroknál*. Kráter, Pomáz 2000; *Elveszett szavak. A moldvai magyarság írott nyelvemlékei*. Etnofon, Bp. 2004; *Megtalált szavak. Tanárként Moldvában*. Agroinform, Bp. 2005; *Az elhagyott idő. 33 év a moldvai csángók között*. Székelykönyv Kft., Bp. 2009). Jó volna tudni, hogy a teljes anyag értéke-sebb minőségileg válogatott része jelent-e meg ebben a könyvben, vagy egy tematikusan elhatárolt rész – második, esetleg harmadik hasonló kötetre gondolva.

A kötet méreteire jellemző, hogy összesen 30 település 300 „adatközlőjének” anyaga van benne, a települések közül 5 úgynevezett „északi csángó”, 7 „déli csángó”-nak mondott és 18 székelyes csángóként ismert hely. Egyet lehet érteni a szerzővel az anyag csoportosítása tekintetében, mely szerint a „déli csángók” és a „székelyes csángók” anyagát összetéve közli, hiszen e falvak népe a 20. század során a valóságban is meglehetősen összekeveredett. Mivel pedig Csoma Gergely rendkívül gondosan adatolta a tételeket, utólag könnyen szét lehet választani településenként, személyenként vagy akár korcsoportonként, ha valaki – remélhetően – folytatni akarja majd ezt a munkát. És itt jutottam el e könyvben található „szövegthalmaz” igazi értékéhez. Csoma Gergely ugyanis nem csekély önmegtartóztatással megállta, hogy – mint írja – „nem néprajzi megközelítéssel” bánt összegyűjtött anyagával, hanem a pontos dokumentálás igényével: amit gondosan lejegyezve, adatolva, nem

csekély áldozattal megjelentetve kínál a tudomány számára. Nem próbálkozik különféle bizonytalan elméletek gyártásával, nem kockáztat különböző föltevéseket, még csak a moldvai csángók magyarságának nyilvánvalósága bizonygatásával sem tölti fölősslegesen az idejét, hanem azon az úton halad, amit az amatőr néprajzgyűjtők mozgalmát elindító Morvay Péter jelölt ki számunkra, nem elzárva előlünk a gyűjtött anyag feldolgozásának lehetőségét, de felhívja a figyelmet a legjobb értelemben vett amatőrség lehetőségeire és korlátaira: az *amatőr* „jó abban, amit csinál, de nem azzal keresi a kenyerét”. Szerzőnk azt a tisztességes módszert alkalmazta tehát, amelynek alapján Bosnyák Sándor közölte a moldvai, a gyimesi csángók és a bukovi-nai székelyek hiedelemanyagát – s mások is a magukét – a Folklór Archívum kötetében, vagy amit magam is választottam *A moldvai csángó magyarok hiedelmei* című könyvemben (General Press. Bp. 2005). S ha ez az anyagközlési mód bevált a legtöbb népdal- és népmese-gyűjtemény közrebo-csájtásakor vagy nyelvészeti anyag bemutatásakor, íme a példa, hogy beválik a varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék közzé-telete esetében is.

A moldvai magyar falvakat fényképezőgéppel sorra járó Csoma Gergely nem a kuriózumokat, a szegénység, az elmaradottság látványos jelenségeit vadászta. Mint maga írja: „nem viselkedtem hiénafotósként, aki gátlástalanul betör az életükbe”, hanem hagyományos népi műveltségünk Kárpátokon túlra rekedt jelenségeit, értékeit igyekezett len-csevégre kapni. A csángó magyar barátait magne-tofonnal fölkereső Csoma Gergely is úgy beszél-tette az embereket, hogy rájuk hagyta: öntsék ki a szívüket, meséljék sorsukat, fájdalmaikat, öntsék szavakba gondolataikat, tudásukat, hiedelmeiket. Ennek a módszernek természetesen megvan az elő-nye, hogy a kérdező nem befolyásolja az „adatköz-lőt”, s olyan témák, megközelítések és hangulatok is felszínre kerülnek, amelyek a kérdezőnek talán eszébe sem jutnának, de ugyanakkor az a veszély is benne van, hogy fontos témák fölött elsiklik a szó, lényeges kérdések megválaszolatlanok maradnak.

Ezt azonban – a várható haszon érdekében – vállal-ni kell, legföljebb a beszélgetés irányításával lehet szűkíteni az üresjáratokat.

Ha ki akarjuk deríteni, miről is szól tartalmilag *A megkötött idő* című – mégse illessük örökösen a rosszízű „szöveg-halmaz” megnevezéssel – *szöveg-gyűjtemény*, akkor a Csoma Gergely által összeál-lított anyag szerkezetében a következőket látjuk. Földrajzilag, ami esetünkben genetikai szempontot is jelent, két csoportra választotta anyagát, az úgyne-vezett „északi csángó” falvakéra és „a többire”, ami-ket összefoglalóan „Bákó, Aknavásár és Ónfalva körüli” csángó falvakként tart számon. Ezzel a meg-oszlással lehet vitatkozni, de semmi értelme, hiszen erre a felosztásra nem épül semmiféle szintézis vagy következtetés, és a pontos adatolások révén min-denki úgy csoportosíthatja a szövegeket, ahogyan akarja. Mindkét – mondjuk földrajzi – csoporton be-lül nagyjából a következő tematikus „alcsoportok” ismerhetők fel. A közösségek vagy inkább a tele-pülések keletkezésének „*mesék homályába vesző*” múltja, *eredettörténete*, ami meggondolkodtató han-gulati kapcsolódással simul az egyes emberek *szü-letéséhez, a csecsemőkorhoz kapcsolódó hiedelmek-hez, népszokásokhoz*. S mivel az ember élete során gyermekként a legkiszolgáltatottabb a *különböző nyavalyákat okozó erő*nek (vírus, bacillus, vele szü-letett kórság, rontás stb.), ezekről s az ellenük való védelemről szól a következő szövegcsoport. Majd következik a legalább ennyi bajjal járó életszakaszt fenyegető *szellemi örömkök és bajok* csoportja, el egészen a *menyegzőig* s a *nemi élelig*. Az elsősorban egyéni szempontból jelentős témakörök után jön-nek a közösségi életet szabályozó *egyházi ünnepek*, valamint a „pogány gyökerű”-nek mondható *jeles napok*, amik a moldvai magyarság életében a lehető legszorosabban fonódnak össze, majd ebből az ér-zelmi állapotból szinte magától nő ki a *világképpel* foglalkozó népi ismeretanyag, amittől nem idegen az olykor *babonáságnak* is titulálható jelenségek sora. Ez a logikusnak tűnő szerkezet természetesen jócskán bicsaklik, ki-kiugrik a szerző által sem túl következetesen lefektetett sínrendszerről, bár talán a sors kegyetlen iróniája terelte egymás mellé a

Magyartalanítás és a *Temetési szokások* fejezeteket, s talán az sem véletlen, legföljebb isteni sugallat eredménye, hogy mindkét csángó csoport anyagát bemutató rész az *Archaikus imák* fejezettel zárul. A könyvben megtaláljuk a példamutató módon minden szövegrészhez kapcsolt mintegy 30 *lelőhelyet*, a gyűjtés *dátumát*, a forrás *nevét* és *születési időpontját*; a könyv végén pedig a 318 „adatközlő” *településenkénti* összesítését, aztán a gyűjtésben szereplő *falvak jegyzékét*, valamint az *Ajánlott könyvek* kurta listáját.

Ha vázlatosan is, de talán sikerült érzékeltetnem, hogy milyen hatalmas aranybánya van ebben a könyvben, amit Csoma Gergely letett a magyar néprajztudomány asztalára. Lenyűgöző mind súlyát, mind tudományos hasznát tekintve. Végezetül el kell tünődnünk azon, hogy ha már nem akadt olyan intézmény, alapítvány vagy – *horribile dictu* – az ügy jelentőségét felismerő mecénás, aki érdemben és anyagilag támogatta volna a szerző négy évtizedes gyűjtőmunkáját, mennyivel gazdagabb formában találhatta volna páratlanul értékes anyagát, ha célszerű és a szöveg mellé rendelt képekkel, szakszerűen elkészített tárgymutatóval, és teljes – arra

érdemes – anyagára kiterjedően jelenhetett volna meg, akár 3–4 kötetben. Arról már nem is beszélve, hogy mekkorát emelt volna a könyv használati értékén, ha – mint Kallós *Balladák* könyvéhez Szabó T. Attila vagy Seres András *Csángómagyar daloskönyvéhez Szabó Csaba* –, egy értő és érzelmileg ráhangolt szaktudós néprajzi megközelítésű bevezető tanulmányt csatolt volna.

A tálalás szegényessége azonban semmit sem von le a feltálatl étkek értékéből. Legföljebb azt sajnálhatjuk, hogy az anyag tudományos feldolgozása a távoli és általában ködös jövőbe tolódik. Mégis reméljük, hogy nem az a sors vár rá, mint a moldvai csángó nyelvjárás hatalmas apparátussal összehordott atlaszának anyagára, amelynek feldolgozására mindmáig csak alkalmilag, egy-egy kiragadott téma erejéig történt kísérlet. De ez már nem Csoma Gergely feladata lesz, aki moldvai „tanárként, szobrászként”, s tegyük hozzá: fotóművészként, csángó barátaiiban a lelket tartó látogatóként s moldvai magyarok sorsának témáját napirenden tartó előadóként – megtette a magáét.

Halász Péter

Jagamas János népzenei gyűjtésének multimédiás adattára

Pávai István–Zakariás Erzsébet: Colecția etnomuzicologică a lui János Jagamas. Jagamas János népzenei gyűjteménye. The Ethnomusicological Collection of János Jagamas.

Kiadja a Román Akadémia Kolozsvári Folklór Archivuma, az MTA BTK Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza. Bp. 2014. 96. old., DVD-melléklettel

Többéves együttműködés után, 2014-ben, Budapesten, a Román Akadémia Kolozsvári Folklór Archivuma, az MTA BTK Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza közös kiadásában jelent meg a *Jagamas János népzenei gyűjteménye* című multimédiás kiadvány. A kötetet Pávai István és Zakariás Erzsébet szerkesztette. A több

szempontból is egyedi, ugyanakkor különleges, DVD-melléklettel is ellátott gyűjtemény elsődleges célja Jagamas János kolozsvári népzene kutató gyűjteményének archív állapotban való közreadása. A háromnyelvű, magyar, román és angol nyelvű kötet olyan népzenei anyagot tesz közzé, amelynek eddig alig öt százalékka jelent meg

Gergely Zoltán (1987) – PhD, tudományos kutató, Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Folklór Intézete, zoli_gdur@yahoo.com